 DOI: 10.7816/idil-07-49-17

BOLU – GEREDE İLÇESİ MANGALLAR KÖYÜ EL ÖRGÜSÜ ÇORAP VE PATİKLERİ

Aysen SOYSALDI*, Adem ÇOLAK**

**Prof., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, asoysalster(at)gmail.com*
***Öğr. Gör., İskenderun Teknik Üniversitesi, adem.colak(at)iste.edu.tr*

ÖZ

Maddi kültürümüzün en güzel örneklerinden biri olan el örgüsü çoraplar geleneksel giyimin bir parçası olmakla birlikte, yaşam biçiminin kuşaktan kuşağa aktarılmasında da rol oynamaktadır. Bölgelere göre farklı teknik özelliği bulunan örme çorap ve patikler, malzeme, renk, örme tekniği ve geleneksel motifleri ile de anlam taşımaktadır. Çorap ve patik örücülüğü, gelenek ve göreneklere bağlı olarak günlük kullanımın yanında kız çeyizlerinde de hediyelik olarak önemli bir yer tutmaktadır. Bolu ili Gerede ilçesinde 30 Mayıs 2013 tarihinde yapılan alan araştırmasında, yöreye ait çorap ve patik örnekleri tespit edilmiştir. Yörede giyim alışkanlığının değişmesi sonucu el örgüsü çorapların yerini patiğe bıraktığı tespit edilmiştir. Bu nedenle yörede çok az çorap örneğine rastlamakla birlikte çok sayı da ve çeşitlilikte de patikle karşılaşılmıştır.

Anahtar kelimeler:
Gerede, Mangallar Köyü, örgü, çorap, patik

HAND KNITTED SOCKS AND BOOTEES OF MANGALLAR VILLAGE IN BOLU - GEREDE DISTRICT

ABSTRACT

Hand knitted socks, which are one of the most beautiful samples of our material culture, play a role in handing life style down from generation to generation as well as being a part of traditional clothing. Hand knitted socks and bootees which has different technique features from region to region, also bear meaning with their material, color, knitting technique and traditional motifs. Sock and bootee hand knitting, has an important role in girls' dowry as a gift besides its daily usage depending upon the customs and traditions. In the field study that was conducted in May 30, 2013 in Gerede district of Bolu Province, sock and bootee samples belonging to region were determined. It was determined that as a result of change in clothing habit hand knitted socks left their place to bootees. For this reason, very few sock samples and numerous and varied bootees were encountered in the region.In this study, sock and bootee samples determined in the region were examined in terms of their material, color, technique, motif and design characteristics.

Keywords:
Gerede, Mangallar Village, hand knitting, sock, bootee

DOI: 10.7816/idil-07-49-17

1. Giriş

El sanatları ürünleri Türk giyim tarzında insanın ayağındaki çoraptan başındaki oyaya, sırtındaki giysiden yaygısına, yani beşikten mezara kadar her yerde yaşamının en önemli parçası olmuştur (Barışta, 1975; Onuk ve Akpınarlı, 2005).

Prof. Y. Kenan ÖZBEL'in Paris'te açtığı "Türk Köylü Çorapları Sergisi"ne Fransız bir sanat eleştirmeni tarafından yazılan köşe yazısı şöyle başlamaktadır; "Op-art sanat akımının gerçek öncülerinin Anadolu kadınları olduğunu gösteren çorap sergisini açan iki çorap boyunda bir adam" (Soysaldı, 1995: 60). Özbel bir resim öğretmeni iken Türk köylüsünün tarihin derinliğinden gelen anonim sanat birikimini fark etmiştir. Oyasından – nakışına, çorabından – kilimine ve halısına yansıyan bezemeler, etnografik eşyalarda; Ala çuval, yangışlı kilim, kınalı çorap, ala çorap, nakışlı çorap gibi tanımlamalarla dile gelmektedir.

Türk milletinin çorap örmeyi milattan önceki devirlerde de bildiğini gösteren örgü sanatıyla ilgili ilk tarihi belge Orta Asya'da yapılan arkeolojik kazılarda bulunmuştur. Bu M.Ö. VII – VIII. yüzyıllar arasında bu bölgede yaşayan Hunlara ait Pazırık 2. Kurganındaki bulgular arasında konç kısmı koçboynuzu motifleri ile süslü yün çoraptır (Ortaç, 2002: 2; Akpınarlı ve diğerleri, 2012: 213).

Çorap ayağa giyilen, baldırın yarısına ya da dize kadar çıkarılan, dış etkenlerden koruyan, aynı zamanda giysiyi tamamlayan bir tekstil ürünüdür. Patik ise ayağa giyilen, konç kısmı bulunmayan çetik olarak da isimlendirilen bir üründür. Günümüzde şehir ve kırsal kesimde el örgüsü çoraplar yerine çoğunlukla patik kullanılmaktadır.

El örgüsü çoraplar burun veya konç ağzından başlanarak beş şiş ile örülür. Konç ağzı genellikle lastik veya delikli örgü ile çift katlı örülür ve bu deliklerden geçirilen kordonla bağlanarak diz altına sabitlenir. "Bir çorap; burun, taban, topuk, bileklik, konç ve başlık bölümlerinden oluşmaktadır" (Barışta, 1986).

Çoraplar giyilen yer, zaman ve duruma göre farklılık arz eder. Cinsiyet ve yaşa göre; kadın, erkek ve çocuk ölçülerinde çeşitli büyüklükte örnekleri bulunmaktadır. Yer ve duruma göre; tören çorapları, çeyiz çorapları, gelin ve damat çorapları, gündelik çoraplar, yolcu ve çoban çorapları, asker çorapları vb. Kullanılan hammaddeye göre; tiftik (filikli), tüylü çoraplar, yün pamuklu, ipekli, çift ipli çoraplar; tek ipli çoraplar. Kullanılan örgü tekniğine göre; düz örgülü, ajurlu, desenli çoraplar şeklinde gruplandırmak mümkündür (Akpınarlı 1995; Akpınarlı, 2010: 148).

Doğal yün renkleriyle, tek renk örülen çoraplar genellikle günlük giyimde kullanılır. Desenli çoraplar ise gelin – damat giyiminde, çeyizlik ve hediyelik olarak kullanılan çoraplardır. Bu çoraplar yöre ağızlarına göre nağaşlı, nakışlı, yangışlı, ala çorap şeklinde adlandırıldığı gibi bezemeye göre güllü çorap, elma yarısı, yıldızlı, benekli vs. isimlerle anılır. Özbel'in (1976: 8 – 9) ifadesine göre; Nakışlı yani ala çoraplar "Kısa ve uzun olmak üzere iki çeşittir. Uzunları erkeklere, kısaları kadınlara aittir. Kadınlara ait olanların motif ve renk bakımından bazı bölgelerde yalın ve erkeklerinki daha fazla süslüdür. Birçok köylerimizde nakışlı deyim yerine Ala çorap denir". Türkülerde de çorapla ilgili geçen bazı ifadeler vardır, örneğin; "Ayağına giyer üç güllü çorap, Ben senin yoluna olurum türap (Nevşehir/Ürgüp), Ala çorap örmedim, Ayağıma giymedim, Ala çorap nakışı Kıymet Kıza yakıştı (Tokat/Reşadiye)."

2. Yöntem

Bu çalışmada alan araştırması ve tarama modeli uygulanmış ve bir betimleme yapılmıştır. Çalışma evreni Bolu iline bağlı Gerede ilçe merkezi ve köyleri olarak alınmakla birlikte çorap ve patik örücülüğünün yoğun olarak yapıldığı Mangallar köyüdür. Köy içinde yapılan araştırma sonucunda birbirinden örnek alınmış aynı model patik örnekleri çoğunlukta olduğu için, farklı motif ve giyim özelliğinde olan çorap ve patikler incelemeye alınmıştır. Araştırmada ulaşılabilen toplam 2 adet çorap ve 40 adet patik (çetik) malzeme, teknik, renk, motif ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmiştir.

3. Malzeme ve Teknik Özellikleri

Günümüzde yün gibi doğal iplik kullanımı, hazırlık aşamasının zahmetli olmasından dolayı yerini giderek sentetik ipliklere bırakmaktadır. Mangallar köyündeki el örgüsü çoraplarda büyük oranda sentetik iplikler kullanılmıştır. Eski çorap örneklerinde yün iplik kullanılırken, günümüzde orlon iplik gibi sentetik iplikler tercih edilmektedir. Patiklerin ise tamamında sentetik iplikler kullanılmaktadır.

Çorap ve patik örülmesinde araç olarak beş şiş, iki ucu sivri, tek ucu sivri, yuvarlak şiş gibi çeşitli şişler ve tığlar kullanılmaktadır. Mangallar köyü çoraplarında tek tip araç olarak beş şiş, patik üretiminde ise çoğunlukla beş şiş ve daha az oranda iki şiş ve tığ tercih edilmektedir.

Beş şişle örülen patikler burundan başlanarak, ayak bileğine kadar olan bölümü yuvarlak örüldükten sonra aynı parçadan ilmek çıkarılarak alt taban örülmüştür. Tabanın kenarlarından ilmek çıkarılarak takılan şişlerle yan kenarlar ve topuk kısmı tamamlanır, bu teknik uygulama gereği dikişsizdir. İki şişle üretilen patikler ise taban altı ve ayak arka kısmı dikiş tekniği ile

 DOI: 10.7816/idil-07-49-17

birleştirilmiştir. Bazı çoraplarda ve patiklerin tümünde bitiş kısımlarının, zamanla kullanımdan dolayı gevşemeleri önlemek ve ayağı iyi kavramasını sağlamak için ağız kenarları tığ örücülüğünden sık ilme teknikleri ile kuvvetlendirilmiştir. Bu tığ teknikleri ürün içerisinde yer alan renklerle yapılarak da süsleyici bir sınır oluşturmaktadır. Bitiş kısımlarının sağlamlaştırılmasından önce patikler çoğunlukla düz örgü ve haraşo örgü ile bitirilmektedir.

Fotoğraf 1. Çorap ve patik örmede beş şiş kullanımı (Bahar, 2013: 162)

Gerede de çorap ve patik örmeye genellikle burundan ilmek atma ile başlanır, biçimlendirmede ilmek arttırma, eksiltme, kapatma, olarak adlandırılan temel işlemler ile düz, desenli, ajurlu, renkli bezemeli türleri olan temel örgüler uygulanmaktadır. Yörede çok renkli bezemeli ve ajurlu örgüler en çok görülen örgü tekniklerdir. Gündelik çoraplarda tek renkli ajur örgülü süsleme tekniği yaygındır. Gelin – damat çoraplarında ise çok renkli desenli örgü ve tığ örgü teknikleri birlikte çorap ve patikleri oluşturmaktadır.

Fotoğraf 2. Mangallar Köyü – Gerede Patik burnu iki yönlü ilmek arttırma (Soysaldı ve Çolak, 2013)

Fotoğraf 3. Mangallar Köyü – Gerede Ajurlu ve boncuk süslemeli çorap detay (Soysaldı ve Çolak, 2013)

4. Motif ve Renk Özellikleri

Çoraplar üzerinde yer alan desenler çorabı bir giyim eşyası olmaktan çıkarmakta, bir milletin kültürünü, yapıldığı yörenin özelliğini, ören kişinin duygularını, Gelin, damat, erkek, kadın ve çeyiz çorapları gibi giyinen kişinin konumunu göstermiştir. Bu nedenle çoraplarda ve patiklerde kullanılan motifler ayrı bir zenginliğe sahiptir.

Fotoğraf 4. Mangallar Köyü – Gerede Gelin Patiği örnekleri (Soysaldı ve Çolak, 2013)

Çoraplarda kullanılan motif ve semboller kültürel birçok görevi üstlenmişlerdir. Örneğin; çorabı giyenin bağlı olduğu toplumu ve köyünü tanıtır. Çoraplarda işlenen motifler ve kullanılan renkler dinsel ve büyüsel inanmaları içerdiğinden giyen bireyi koruduğuna inanılır. Sosyal ve medeni durumunu belirler. Kıymetli hediyelerden sayılır ve anlatılmak istenilen bazı olaylara vasıta olur. Doğa olayları ve toplumda yaşanmış unutulmayan olayları da anlatır (Özbel, 1976; Başaran, 2008: 283).

Gerede Mangallar köyü çorap ve patikleri yöreye has motif özelliklerine sahiptir. Çorap ve patiklerde bitkisel (çıtlak kahve, çilek, çiçek, kiraz vb.) ve geometrik (üçgen, dörtgen, diyagonal vb.) motifler yaygındır. Figürlü, nesneli ve sembolik motiflere ise rastlanmamıştır. Bazılarında ise bitkisel ve geometrik bezemeler bir arada da uygulanmıştır. Patiklerde ise daha çok yatay kompozisyonlar uygulanmıştır. İki şiş ile örülen patiklerin tabanlarında genellikle haraşo tekniği ile motifsiz, üst kısım ve ayak yanlarında ise ana motif veya ana – ara motifler aralıklı tekrarlarla yerleştirilmiştir. Patiğin iki yanı ana motiflerle yatay şekilde, taban kısmı ise genellikle verev çizgi veya küçük dörtgenlerle desenlendirilmiştir. Taban kısmında dörtgenler sıra takip eder şekilde uygulandığı gibi, birbirinin arasına gelecek şekilde de yerleştirilebilmektedir (Bahar, 2013: 166).

DOI: 10.7816/idil-07-49-17

Fotoğraf 5. Mangallar Köyü – Gerede Çıtlak ve çilek motifi (Soysaldı ve Çolak, 2013)

Yörede geçmişten günümüze örülen çoraplar tek renkli ve çok renkli olmak üzere iki farklı şekilde görülmektedir. Gerede ilçesindeki renkli çorap ve patiklerde kırmızı, beyaz, siyah başta olmak üzere mavi, sarı, yeşil, pembe, krem, mor, açık ve koyu kahverengi oldukça çok kullanılmıştır.

5. Çorap ve Patik Analizleri

Yörede ulaşılabilen en eski geleneksel el örgüsü gelin çorabı tamamen beş şiş örgüsü olup, çok renkli ve geometrik desenlidir (Fotoğraf 6). Bu çorabın örülmesine burun kısmından başlanmıştır. Çorabın burun kısmı kırmızı – yeşil renkte diyagonal çizgilerle bezenmiştir. Burun kısmından sonra çorabın ön ve arka kısmında aynı şekilde yeşil, sarı, kırmızı, mavi, kahverengi, krem ve açık yeşil ve koyu şeker pembesi renkli yatay bantlar halinde üçgen ve verev çizgili desenler tekrarlanmıştır. Topuk kısmı örme sırasında belirlenen iplik çekilerek açılan ilmekler ile iki yandan ilmek eksilterek, düz çubuk desenli olarak tamamlanmıştır. Konç ağzını oluşturan başlık kısmı sarı – kırmızı renkli iplikler kullanılarak tığ örgüsü ile tamamlanmıştır. Bu çorap örneğinde olduğu gibi, Anadolu'nun özellikle soğuk iklime sahip yaylalarında ve köylerinde yaşayan kesim, el örgüsü çoraplarını iki renk ipliği birbiri içinden yürüterek örmekle hem desenli ve estetik hale getirmiş, hem de kalınlık, sağlamlık ve sıcak tutması bakımından kuvvetlendirmiştir.

İncelenen diğer gündelik bir çorap ise pembe renkli, düz örgülü ve ajur süslemeli olarak örülmüş, başlık kısmı ise lastik örgü ile bitirilmiştir.

Fotoğraf 6. Mangallar Köyü – Gerede Gelin çorabı (Soysaldı ve Çolak, 2013)

Gerede ilçesi ve köylerinde yapılan araştırmada elde edilen patik örneklerini de kendi arasında geleneksel, geleneksel – modern ve modern patikler şeklinde gruplandırabiliriz. Geleneksel patikler tamamen beş şiş örgüsü olup, patiklerin örülmesine burun kısmından başlanmıştır. Patiğin yüzü tamamlandıktan sonra yanlarla topuğun örülmesine iki şiş ile devam edilmiştir. Bu patikler genellikle geleneksel çoraplarda görülen çok renkli geometrik motiflerle örülmüştür. Geleneksel patik şekillerinden farklı olarak yapılmış günümüz patiklerin örgüleri ise iki şiş ile yapılmıştır. Bu patiklerde ise taban ve yanlar bir örülmüş, yüz kısmı ise ayrıca örülerek tığ ile patiğe birleştirilmiştir. Ayrıca günümüz patiklerinde dikdörtgen şeklinde örülmüş ve sonradan dikiş ile şekillendirilmiş patik örnekleri de mevcuttur. Özellikle gelin ve çeyiz için örülen, şiş ve tığ örgüsü ile tamamlanan patiklere, tığ veya iğne ile ağız çevresine boncuklu işlemeler yapılmıştır. Bu şekilde hem süslenmiş hem de kıvrılması önlenerek düzgün duruş sağlanmıştır.

Fotoğraf 7. Mangallar Köyü – Gerede Geleneksel patikler (Soysaldı ve Çolak, 2013)

Fotoğraf 8. Mangallar Köyü – Gerede Üzeri işlemeli çiçekli patik örnekleri (Soysaldı ve Çolak, 2013)

6. SONUÇ

El örgüsü çorap sadece geçmişten günümüze gelen el sanatı ürünü değil aynı zamanda bir kültür mirasıdır. Geleneksel el örgüsü çoraplar gelin – damat, asker, çoban gibi çeşitleri ve kullanılan motifleri ile toplumun hayat tarzını, kültür zenginliğini ortaya koymaktadır. Bolu'nun Gerede ilçesine bağlı mangallar köyünde el örgüsü çoraplar geleneksel hayat tarzının bir parçasıyken yerini patiğe bırakmış durumdadır. Eskiye değer verilmemesi ve yün malzemenin güve gibi zararlılara

karşı korunmasının, saklanmasının zorluğu nedeniyle günümüze çok az örnek ulaşmıştır. Ayrıca yöredeki kaynak kişilerin ifadesine göre eskimiş olan çoraplar yakılmış, saklananlar da yöreye gelen tüccarlara yeni eşyalar karşılığı verilmiştir. Günümüzde çorap sanayinin gelişmesi sonucu hazır triko örgü çoraplar çeşitlenmiş, ucuzlamış ve ulaşımı kolaylaşmıştır. Türk – İslam geleneksel hayat tarzında ev içinde sıcak ve rahat hareket kabiliyeti sağlayan patik giyimi yaygınlaşmıştır. Geleneksel çorabın konçsuz hali olan patiklerde eski çorap motiflerinin bir kısmı yaşatılmaktadır. Ancak yeni tasarım modern patikler geleneksel formda yapılmalarına karşılık üzerleri boncuk, kurdele vb. işlemelerle süslenerek kullanılmaktadır.Yörede çorap ve patikler genellikle 40 – 45 yaş üstü bireyler tarafından örülmektedir. Çorap ve patik örme işi ihtiyacı karşılamak, çeyiz hazırlamak, boş vakit değerlendirmek ve kazanç amaçları ile yapılmaktadır. Bayanlar çorap ve patik örmeyi aile içindeki büyük annelerden öğrenmiş olduklarından ve eski örneklerin motiflerini yeni patiklerde de uyguladıkları ve yöreye ait özellikler taşıdığını söylemek mümkündür.

Geçmiş ile günümüz arasında kültürel köprünün kurulabilmesi ve geleceğe taşınabilmesi için geleneksel el sanatlarımızın korunması ve yaşatılması gerekmektedir. Bu çoraplarımızda ve diğer el sanatlarımızda teknik ve motif özelliklerinin kaybolmasını önlemek, tanıtmak için belgeleme işlemlerinin yapılması gerekmektedir. Gerede'de Yöre halkının, çorap, patik, oya vb. çeşitli el sanatları hakkında bilinçlendirilmesine önem verilmelidir. El sanatları ağırlıklı yaşayan müzeler kurularak geleneksel ürünler sergilenmeli ve satışa sunulmalıdır. Bu üretimde kalite ön planda olmalı eski örneklerin desenleri, doğal malzeme kullanılarak güncel ihtiyaçlara cevap veren örneklerin tanıtımında pazarlama uzmanları ile çalışılmalıdır. Yöre halkına eğitim verilerek el örgüsü çorapları yaşatmaya ve üretmeye teşvik edilmeli, aile ekonomisine katkıda bulunmaları yerel yönetimlerce desteklenmelidir.

KAYNAKLAR

Akpınarlı, Hatice Feriha. "Akşehir El Örgü Çoraplarında Motif ve Kompozisyon Özelliklerinin İncelenmesi" *1. Uluslar arası Selçukludan Günümüze Akşehir Kongresi ve Sanat Etkinlikleri,* 20 – 21 Kasım 2008, Akşehir/Konya.

Akpınarlı, Hatice Feriha. "Bursa Yöresi El Örgüsü Çoraplarının Halk Kültüründeki Yeri ve Önemi" *II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu,* 20 – 22 Ekim 2005, Bursa.

Akpınarlı, Hatice Feriha. El Örgüsü Çorapların Teknik, Desen, Renk ve Kullanım Özellikleri. Ankara: Gazi Üniversitesi, 1995.

Bahar, Tuba. Göynük El Sanatları. Ankara: Sistem Ofset, 2010.

Barışta, Örcün. "Türk El Sanatlarından El Örgüsü Çoraplar. Ankara: Erdem II, 867 – 887. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, 1986.

Barışta, Örcün. Sanat Eserleri Dizisi. Ankara: Türk El Sanatları Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1975.

Başaran, Fatma Nur. "Yenice İlçesi Çal Köyü'nde Pomak Kültürü ve El Örgüsü Çorap Örnekleri" Çanakkale İl Değerler Sempozyumu, 26 Ağustos 2008, Yenice/Çanakkale.

Onuk, Taciser., Akpınarlı, Hatice Feriha. "Cumhuriyetten Günümüze El Sanatlarının Doğuşu, Gelişimi Sosyal Kültürel Eğitim ve Ekonomik İlişkileri Bakımından Bugünkü Durumu ve Geleceği" *V. Türk Kültürü Kongresi El sanatları Cilt XIII Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları*, Ankara, 2005.

Ortaç, Serpil. "Ankara İli El Örgüsü Çoraplar Ve Patikler" *I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri,* Ankara: Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları – I, Ankamat Baskı, 2008.

Özbel, Kenan. Türk Köylü Çorapları. İstanbul: Türk İş Bankası Yayınları, 1976.

Soysaldı, Aysen. Prof. Y. Kenan Özbel ve Koleksiyonu. Ankara: Sanat Dergisi, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1995.